

Debatten bakom Jesusdebatten

Om svenskars tro i dagens Sverige

KATARINA WESTERLUND

Katarina Westerlund är vikarierande universitetslektor i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Teologiska institutionen, Uppsala universitet. I sin artikel ger hon en teologisk analys av de många inlägg som inte publicerades i Svenska Dagbladet under Jesusdebatten och vad som av dessa ansågs vara teologiskt avgörande.

Under våren 2003 rasade en intensiv debatt om kristen tro i *Svenska Dagbladet* (SvD). Debatten initierades av ett inlägg av biskopen i Stockholms katolska stift Anders Arborelius och Stockholms Filadelfiaförsamlings föreståndare Sten-Gunnar Hedin. Arborelius och Hedin skrev en gemensam artikel på Brännpunkt i SvD, en artikel som kom att kallades ett trosmanifest. Reflektionen som ledde fram till detta trosmanifest startade dock tidigare, närmare bestämt med den julintervju med ärkebiskop K. G. Hammar som gjordes i *TT*, den 22 december 2002. Ärkebiskopens svar på vissa teologiska frågor manade den katolske biskopen och frikyrkoledaren till att gemensamt artikulera ett antal trosföreställningar. Det hör också till historien att debattinlägget — trosmanifestet — skrevs just när en teologisk samtalsrunda mellan katolska kyrkan och pingströrelsen inleddes.¹

Efter att Arborelius och Hedins artikel publicerats svarade Svenska kyrkans ärkebiskop i en lång artikel, också den publicerad på Brännpunkt i SvD. Därefter följde många artiklar på Brännpunkt och ett antal kortare inlägg på insändarsidorna i SvD. Flera välkända kulturpersoner och teologer deltog i debatten.² Men också så kallade vanliga kyrkomedlemmar, andligt intresserade och personer som beskrev sig som agnostiker eller ateister skrev inlägg och artiklar.³

Denna debatt i dagspressen väckte stort intresse och genklang bland människor i hela

Sverige och kommenterades i många olika media.⁴ Utöver de artiklar som publicerades i SvD fick många inlägg plats på tidningens diskussionsforum på Internet. Redaktionen fick dock in en så stor mängd material att många

² Bland dessa kan nämnas författaren och artisten Jonas Gardell, satirikern och gästpredikanten Olof Buckard, författaren Per Olof Enquist, professorn i latin och dominikanermunken Anders Piltz, teologen Peder Thalén, föreståndaren i Missionskyrkan Krister Andersson, professorn i systematisk teologi i Lund Werner G. Jeanrond, författaren, professorn och akademiledamoten Gunnel Vallquist, religionsfilosofen och jesuitpatern Ulf Jonsson, biskopen i Stockholm Caroline Krook och docenten i systematisk teologi Ola Sigurdson.

³ Signaturerna på inläggen är intressanta i sig att studera. Genom signaturen och även ibland i texten framgår författarens kyrko- eller samfunds tillhörighet och politiska eller vetenskapliga hemvist. Inte sällan har detta betydelse för inläggets utformning och den position författaren intar. Bland inläggen förekommer representanter från flera frikyrkor: Pingströrelsen, Örebromissionen, Missionskyrkan och Frälsningsarmén. Här återfinns anställda och engagerade från Svenska Kyrkan (fr.a. präster). Andra mindre grupper som är representerade är bl.a. Kväkarna. Politiskt är det fr.a. socialistiska röster som hörs. Utöver de många vetenskapligt skolade kyrkoföreträdarna förekommer några akademiska teologer, men också många naturvetare som tar sin vetenskapliga hemvist som utgångspunkt för sina resonemang. Fler män än kvinnor återfinns bland de inlägg jag har tillgång till.

⁴ På annan plats i detta nummer diskuterar Alf Linderman medias roll i debatten.

¹ Artikeln publiceras innan samtalen mellan kyrkorna hade börjat och utgör därför inte en gemensam trosmanifestation. Den bör snarare betraktas som de två kyrkoledarnas egna vittnesbörd.

inlägg förblev opublicerade.⁵ Det är i huvudsak dessa *opublicerade* inlägg som jag kommer att analysera i den här artikeln, dvs. material från personer som annars inte kommer till tals i tidningar och böcker.⁶ Artikeln är uppbyggd kring de olika teman som inläggen aktualiserar, exempelvis teologins uppgift, relationen mellan tro och vetande och trosbekännelsens status och funktion.⁷ Jag kommer också att relatera innehållet i detta opublicerade material till det material som fick stor spridning på framskjuten plats i *SvD*.

Det är uppenbart att det finns ett intresse för (kristen) tro i Sverige idag, inte bara bland kyrkfolk och fackteologer. Som livsåskådningsforskare är jag främst intresserad av vilka frågor som engagerar människor idag. Med min undersökning vill jag dels ta reda på vilka frågor och föreställningar som väcks i debatten, dels hur svenskar resonerar kring kristen tro början på

⁵ Ca 300 insändare inkom till debattredaktören Sune Olofsson på *SvD*. Dessa skickade han sedan vidare till en företrädare för ett studieförbund i Göteborg, som använt dem som underlag för ett studiematerial. Jag fick del av materialet via denna person i Göteborg. Tyvärr hade ungefär hälften av materialet förkommit på något sätt under dessa resor t.o.r Stockholm- Göteborg. Det är därför ungefär 150 insändare jag har tagit del av. Jag har inte haft möjlighet att bilda mig någon uppfattning om vilken typ av insändare som gått förlorade. I ett så pass stort material som detta är finner jag det rimligt att anta att de insändare jag har tillgång till ändå förmår ge en relativt god bild av hela materialet.

⁶ Bland det insända materialet finns, utöver artiklar, eget författade dikter, broschyrer om andlig utveckling, tips på böcker, kopior på bibelverser, små tackkort, artiklar från andra tidningar, personliga vittnesbörd, kortare instämmande respektive avståndstaganden och längre essäer.

⁷ Jag har gjort en tematisk bearbetning av materialet. De mest framträdande frågorna från insändarna redovisas i artikeln. Citat och referenser till enstaka författare förekommer då de på ett tydligt sätt belyser en viss tematik eller uppfattning. Materialet har behandlats utifrån vedertagna forskningsetiska principer. Jag väljer att låta artikelförfattarna vara anonyma trots att deras texter skickats till *SvD* för publikation. Skälet till detta är att artikelförfattarna inte givit sitt explicita medgivande till att deras texter får användas för forskning.

2000-talet. Ansatsen är relativt bred och flertalet av de teman och frågor som texterna aktualiserar kommer att behandlas och kommenteras. Avslutningsvis kommer jag också att mer utförligt kommentera debattens teologiska innehåll.

Det är viktigt att komma ihåg att materialet som bearbetas i denna artikel har tillkommit i en specifik kontext. Debattinlägg, artiklar och kortare insändare är antingen direkta repliker på artiklarna från Arborelius/Hedin och K.G. Hammar eller reflektioner utifrån pågående debatt.⁸ Det är tydligt i materialet att debatten hade en polemisk karaktär. I många inlägg, dock inte alla, tar skribenterna ställning för eller emot K.G. Hammar eller Arborelius/Hedin. I analysen som följer intresserar jag mig mindre för vem skribenten håller med utan koncentrerar mig i stället på de sakfrågor, det teologiska innehåll, som diskuteras. Det är som en av skribenterna framhåller «av stor vikt att även åsikter från så kallade gräsrotter finns med. Det är nämligen oss det i slutändan handlar om».

Tro och vetande fortfarande aktuellt

Ett tema som är framträdande i insändarna, kanske det mest omskrivna ämnet av alla, är frågan om tro och vetande. Bland de publicerade texterna diskuterades denna fråga inte explicit av mer än ett par skribenter, Anders Piltz och Ulf Jonsson.⁹ Men indirekt ligger frågan om trons relation till annat vetande, eller annorlunda uttryckt, religionens legitimitet i ett (post)modernt samhälle bakom många av de publicerade artiklarna. Den utgjorde ett slags klangbotten för flera skribenter bland annat i diskussionerna om hur bibeltexterna skall förstås och om det religiösa språket överhuvudtaget.

I Sverige har debatten om tro och vetande varit särskilt livlig från 1950-talet och framåt. Den av Ingemar Hedenius initierade debatten om kristen tro och teologi i en modern vetenskaplig

⁸ Inläggen kommenterar inte enbart Arborelius/Hedin och Hammar, skribenterna hänvisar också till flera av de senare debattartiklarna på Brännpunkt.

⁹ Anders Piltz, «Kvar står dårskapen», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-05. Ulf Jonsson, «Vad är fundamentalism?» Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-21.

situation har givit många ringar på vattnet. På senare tid har debatten fått ny fart bland annat genom några nyutkomna böcker. *SvD* har också bidraget till denna debatt under hösten 2002 då ett femtontal artiklar på ämnet publicerades.¹⁰ Frågan om trons relation till vardagsvetande och vetenskaplig kunskap eller annorlunda uttryckt: förnuftets roll i relation till religionen, är alltså mycket aktuell i debattinläggen. En man inleder på följande sätt: «För egen del har jag länge undrat hur man får ihop vetenskaplig kunskap med gudstro i någon form». Den fråga som bland annat Anders Jeffner arbetade med, frågan om integration mellan tro och vetande, är med andra ord levande också bland dagens svenskar.¹¹

I texterna speglas olika sätt att närma sig frågan och att lösa den. För några är det inget tvivel om att det är vetenskapen som är normen.¹² En första grupp lyfter fram underberättelser och mirakler som omöjliga att förstå och integrera med empirisk vetenskap och vardagskunskap. Att fortsätta hålla händelser som jungfrufödelse, att Jesus gick på vattnet eller uppväckte döda för bokstavligt sanna beskrivs som vidskepelse, en vidskepelse som också stöder bort människor från kristen tro. Att ge vetenskapen primat på detta sätt kan dock leda till olika hållningar i trosfrågor. För vissa är det en stor befrielse att slippa tro på det som tycks orimligt i Bibel och tradition. Integrationen med vetenskapen innebär för dem att under och mirakler rensas ut ur

den kristna tron. Men det behöver inte innebära att Gud eller tron förringas. Jesus blir då närmast att likna vid en profet och morallärare, vilket enligt dessa skribenter är fullt tillräckligt som grund för kristen tro. Det handlar således om att försöka finna en trosuppfattning som inte strider mot vad som kallas sunt förnuft. En skribent tar hjälp av Spinoza när han söker integration. Resultatet blir en tro där det som uppfattas som grundläggande i Bibeln och traditionen — Gud som en enda, Gud som allsmäktig och kärleksfull — mejslas fram med förnuftets hjälp, för att «finna en sann tro och vända bort från vidskepelse och sagor».

I andra texter används förnuftet och vetenskapen för att avvisa kristen tro som nonsens. Eftersom Gud inte går att göra logisk är tro vidskepelse. En tro som innehåller föreställningar som står i strid med empiriskt vetande är inte värd att ta på allvar överhuvudtaget. Integration är således inte möjlig. Istället kan man exempelvis finna en marxistisk tolkning av religionen. Som skribenten i fråga uttrycker det: «Religionen numera är ett valium för folket.» Religionen mätt med vetenskapens och rationalitetens måttstock väger här för lätt och ses enbart som något som hindrar människan från att leva ett upplyst och fritt liv. Både då vetenskapen blir normen i integration mellan tro och vetande, liksom då resultatet blir ett avståndstagande från religion, görs en åtskillnad mellan tro som en sak och vetenskap som något radikalt annat. Tro och empiriskt vetande är skilda ting.

Även om man håller fast vid detta moderna sätt att beskriva problemet på är det flera skribenter som kommer till en annan lösning på spänningen mellan de båda. I denna andra grupp lyfter man fram osäkerhet och föränderlighet hos såväl trosutsagor som vetenskapliga sanningar. «Naturvetenskapens sanningar är inte orubbliga, också dess sanningar är provisoriska», som en person formulerar sig. Därför, säger skribenten, är det inte nödvändigt att radera ut all undertro i ett försök att göra kristen tro möjlig att integrera med naturvetenskap. Eftersom empiriskt vetande också är osäkert och föränderligt bör vetenskap och tro stå i dialog med varandra. Om en sådan dialog präglas av ömsesidighet och respekt kommer både religionen och vetenskapen att förändras i detta möte.

¹⁰ Johan Lundborg, *När ateismen erövrade Sverige: Ingemar Hedenius och debatten kring tro och vetande*. Nya Doxa, Nora 2002. Rainer Carls, *Om tro och vetande: Ingemar Hedenius kristendomskritik i ett halvsekels perspektiv*. Arcus, Lund 2001. Sebastian Rehnmann, *Gud, kunskap och vara: Kunskapsteori och metafysik hos Ingemar Hedenius*. Nya Doxa, Nora 2002. Se också Mattias Martinson, «Hedenius och teologerna som fattade mod» i *Svensk Kyrkotidning*, nr 46, 49, 51 och 52, (2002). Martinson behandlar några av de viktigaste dragen i *SvD* debatten och tro och vetande i den avslutande av sina artiklar i *SKT*.

¹¹ Det tycks således som att Mattias Martinsons antagande i nämnda artiklar (se not 10) om att denna problembild är förlegad inte stämmer.

¹² Jfr t.ex. Anders Jeffner *Vägar till teologi*. Verbum, Stockholm 1981 och Thomas Ekstrand, m.fl.: *Religionsvetenskap — en inledning*. Studentlitteratur, Lund 2001, s. 105 ff.

Det framhålls i detta sammanhang att religionen har fått dra sig tillbaka allt för mycket till förmån för vetenskapen, med andra ord, människan har haft för stor tilltro till empirisk vetenskap. Istället vill man framhålla att också vetenskapen är provisorisk. Tro och vetande måste därför vägas mot varandra och det finns inget som i förväg avgör vad som måste ge vika.

Den tredje gruppen skribenter betonar istället att tro är något man gör trots vetande, trots att vardagserfarenheterna kan motsäga tron. För dessa personer är tron en dårskap. Den kan aldrig bli intellektuellt rimlig, bergriplig eller logisk. Här är det tro bortom förnuft som krävs. Dessa skribenter är med Max Webers terminologi beredda att offra intellektet på trons altare. Flera skribenter hänvisar till 1 Kor. 1:22-24 och till Paulus ord om den korsfäste Kristus som en stötesten för judarna och en dårskap för hedningarna.¹³ Med Kierkegaard som stöd framhålls vidare att det krävs ett trons språng, att människan måste släppa taget om allt det välkända och kasta sig ut i det okända. Annorlunda uttryckt rationellt tänkande eller andra ansträngningar kan inte leda till tro; det handlar istället om att öppna sig för Guds tilltal. Det finns i denna grupp en radikal bekännelse till det faktiska händelser som evangelierna berättar om och som kyrkans vittnar om, till mirakler och under, liksom en traditionell tolkning av uppståndelse och försoning. Människan kan inte begripa dessa saker, istället framhåller man Guds storhet. När människan försöker förstå och skapa en rimlig tro förminskar hon Gud och utarmar tron. Man anser att den förnuftiga tron därmed blir tandlös och förlorar sin anstöt. Den blir till förväxling lik humanism.

En fråga som återkommer bland de som betonar dårskapen som en väg till tro är: hur skall man kunna tro på uppståndelsen om man inte räknar med de andra miraklerna? Varför är det mer rimligt eller logiskt att uppståndelsen har skett än jungfrufödelsen eller brödundret? Genom att ifrågasätta Guds förmåga att göra under — göra något som strider mot vad som uppfattas som naturlagar — ifrågasätts också en av de allra mest centrala föreställningarna i kris-

ten tro, nämligen Jesus uppståndelse från det döda. Detta väcker en stark oro för att fundamentet för kristen tro skall rämna. Till diskussionen om grunderna för kristen tro återkommer jag längre fram i artikeln.

Istället för att skapa en tro som kan integreras med annat vetande manas människan till att ta ställning till vem denne Jesus var. I en av inläggen citeras några rader där C.S. Lewis uppmanar till just detta:

Antingen var, och är, denne man Guds son eller också var han en dåre eller någonting ännu värre. (...) Men vi kan inte försöka komma med något överslättande struntprat om att han är en stor vishetslärare. Den möjligheten har han inte lämnat öppen för oss. Det var inte hans avsikt.

På detta sätt driver flera skribenter en teologisk självständighetslinje till skillnad från de både tidigare grupperna som förespråkar integration. Här är med andra ord inte integration mellan tro och empiriskt eller rationellt vetande möjlig.¹⁴ Det innebär att de på frågan om man kan utforma kristen tro byggd på grunder som kan omfattas av både kristna och icke-kristna människor troligtvis skulle svara nej. Den kristna tron blir istället ett självständigt område och framträder som en av Gud given ordning i människans upplevelsevärld. De bedömningsgrunder eller regler som gäller för andra områden kan inte tillämpas på tron. Inom tron gäller interna regler. Om man ställer sig utanför tron och försöker skapa en rimlig eller rationell tro förstör man samtidigt det som är karaktäristiskt för den kristna tron.¹⁵ I de två första grupperna återfinns en *realistisk* verklighetsuppfattning, medan man i denna tredje grupp kan urskilja en *icke-realistisk* syn på den religiösa livsvärlden.

¹⁴ Både rationalism och empirism som kunskapsvägar är således stängda när det rör frågor om kristen tro.

¹⁵ Se Anders Jeffner, *Vägar till teologi*. Stockholm: Verbum 1981. För en utvecklad teologisk självständighetslinje se t.ex. Peder Thalén, *Den profana kulturens Gud: perspektiv på Ingemar Hedenius uppgörelse med den kristna traditionen*. Nya Doxa, Nora 1994 och «Religionssociologins bild av samtiden» i *Vardagskulturens teologi*. Sigurd Bergmann och Carl Reinhold Bråkenhielm (red). Nya Doxa, Nora 1998.

¹³ Jfr också Anders Piltz «Kvar står dårskapen», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-05.

I materialet finns också en *fjärde grupp* som löser frågan på ett annat sätt eller snarare definierar problemet annorlunda. Tro och vetande behöver inte stå i motsättning till varandra menar dessa skribenter. All kunskap, religiös, vardaglig och vetenskaplig, är uttryck för samma verklighet. Det handlar bara om olika sätt att uttrycka sig och beskriva tillvaron. Genom att vidmakthålla motsättningen mellan tro och vetande och därmed också rensa ut allt som inte tycks förenligt med dagens naturvetenskap utarmas religionen på ett onödigt sätt och samtidigt underskattas vanliga kristna, säger en man. «Som naturvetenskapligt och medicinskt skolad kristen har jag till exempel inga problem med att tro på jungfrufödelsen eller Jesu uppståndelse.» Tro och mystik liksom människans förnuft och tankeförmåga är delar av samma skapelse, är skapade av samma Gud. Förnuftet och människans kritiska tänkande ses inte som något annat än tron och inte heller som ett hot mot tron. Det är snarare något som hör till religionen liksom det är en del av allt mänskligt liv. Denna fjärde grupp skiljer sig från övriga när det gäller verklighetsuppfattning då tillvaron ses som en helhet, religionen skiljs inte ut. Helheten i en sådan tolkning är svår att på ett enkelt sätt kategorisera i termer av realism och icke-realism. Det handlar här snarast om en ny postmodern epistemologisk situation, där man hyser begränsade tilltro till möjligheten att få säker kunskap om verkligheten.

Insändare och artiklar uppvisar sammanfattningsvis en stor spännvidd i denna fråga om tro och vetande. Här finns de som förespråkar en teologisk självständighetslinje och därmed håller isär tro och vetande helt och hållet. Ett annat sätt att beskriva denna position är att säga att här får tron företräde och vetenskapen får ge vika. Religionsfilosofen Mikael Stenmark har kallat detta förhållningssätt för dogmatiskt.¹⁶ Men också integrationslinjen är tydlig i inläggen. För att fortsätta dra nytta av Stenmarks kategorier: några skribenter är vad han kallat konformister, dvs. de låter de vetenskapliga övertygelserna få företräde framför tron. Andra uppvisar en icke-konformistisk hållning där vare sig vetenskap eller tro ges något automatiskt företräde. Enligt

dessa bör istället dialog mellan och förändring av dem både råda. Avslutningsvis är det viktigt att framhålla att själva problemet med tro och vetande upplöses eller kan omformuleras på ett sätt som inte skapar den traditionella motsättningen, när synen på bland annat kunskap förändras.

Språkets begränsningar

I debattinläggen som publicerades i *SvD* diskuterades flitigt synen på Bibeln och dess berättelser. Många skribenter ville framhålla att bibelberättelserna främst var att betrakta som poesi. Tankar om bibelberättelserna och om andra kristna trossatsers språkliga funktion är framträdande också i de opublicerade inläggen.¹⁷ I många inlägg betonas språkets otillräcklighet, tolkningsprocessen genom historien och vår egen tids mångfald av tolkningar av den kristna tron. I ett sådant perspektiv uppfattas det som en befrielse att slippa uppfatta texterna som bokstavligt sanna. «Ett mytiskt och mystiskt arv, gjort till en historisk sanning. Ett förskräckligt misstag,» som en man uttrycker det.

Det skall också sägas att det finns flera insändare som vill tolka religiösa utsagor bokstavligt, som utsagor om vad som faktiskt hände på Jesu tid eller om vem Gud var och är. Denna bokstavliga tolkning kommer jag inte att kommentera här, jag nöjer mig med att koppla samman dem med grupp två och tre ovan i frågan om tro och vetande. Men en bibeltolkning är kanske enklast att förena med grupp tre ovan, tro mot bättre vetande. En alltför bokstavlig bibeltolkning återfinns också hos några av skribenterna i grupp två, de som såg både trosutsagor och vetenskaplig kunskap som föränderliga. En alltför bokstavlig förståelse av Bibeln är emellertid inte rimlig att sammankoppla med en sådan position, framför allt inte om man utvecklar betydelsen av trosutsagornas föränderlighet.

¹⁷ Jfr K.G. Hammar, «Farligt att krympa Jesus», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-02. Peder Thalén, «Trosmanifestet reser murar», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-12. Birgitta Fröjdendal, «Mysteriet kräver ödmjukhet», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-24

¹⁶ Mikael Stenmark, «Religion kontra vetenskap — en olöslig konflikt?» i *Signum*, nr 3, (1999).

De som förenas i en grundläggande uppfattning om att bibelberättelser och trosuppfattningar måste uppfattas poetisk eller metaforiskt skiljer sig emellertid åt när det gäller synen på teologisk sanning. För att åskådliggöra denna skillnad använder jag mig här av Anne-Louise Erikssons metaforer: teologen som guldgrävare eller trädgårdsmästare.¹⁸ Kort beskrivet är guldgrävaren den som söker den eviga sanningen, guld, djupt ner i berget, medan trädgårdsmästaren odlar och kultiverar det ädla och sanna. Det skall också nämnas att sanningsfrågan stod i fokus på ett explicit sätt i flera av de publicerade artiklarna.¹⁹

Några av skribenterna framhåller språkets otillräcklighet och oförmåga att greppa den gudomliga verkligheten. De tänker sig därför att språket har en poetisk funktion. Men samtidigt menar de att bortom orden, bortom de otillräckliga bilderna och metaforerna finns ändå en evig oföränderlig sanning. De är därför att betrakta som guldgrävare. Långt där ner i djupen finns den orubbliga sanningen, guld. Som guldgrävare kan man dock ha olika syn på hur mycket språket bör förändras för att inte mista något av möjligheten att återge sanningen. Det handlar om hur mycket man bör anpassa språket och därmed innehållet till tidsandan. Någon varnar för en alltför långtgående anpassning till tidsandan idag och säger att man «(A)lltid måste vara redo att slå Tidsandan på käften när den frestar oss till avfall, i lära så som i liv».

Men som guldgrävare kan man vara betydligt mer öppen för språklig förändring och förnyelse. Flera texter tar upp svårigheten att använda ett språk och en metaforik som är hämtad från en tid långt från vår egen, med en annan världsbild och andra värderingar. I ett sådant perspektiv finns visserligen en kärna i budskapet men den

måste uttryckas på skilda sätt i olika tider, annars kan människor inte förstå det kristna budskapet. Den världsbild som vi lever med idag är formad av ett radikalt annat sätt att se på bland annat naturen och människans plats i tillvaron. En skribent uttrycker det så här:

Djupa orubbliga trossanningar inom kristendomen måste uttryckas så att människor i vår tid, naturvetenskapligt och filosofiskt skolade, blir tilltalade. Då måste de återges på annat sätt än vad som traditionellt är kyrkans språk.

De jag här kallat guldgrävare tänker sig således att sanningen är evig och oföränderlig, men att det teologiska språket inte på något enkelt sätt, eller kanske inte överhuvudtaget förmår återspegla denna sanning fullt ut.

Den guldgrävare som tillåter liten språklig förändring befinner sig nog i grupp två ovan (alltså i frågan om tro och vetande). Man tänker sig således att både trosutsagor och vetenskaplig kunskap förändras. De som tillåter eller inbjuder till mer långgående språklig förändring eller förnyelser, är däremot på väg mot en tolkning som liknar grupp fyra ovan. Det tycks som om de är på väg mot ett annat sätt att uppfatta sanning och därmed förskjuts också fokus till att handla om människans begränsade och kontextbundna förmåga att få kunskap om verkligheten. De är på väg att bli det jag här valt att kalla trädgårdsmästare.

Den religiösa sanningen för trädgårdsmästaren framstår på ett annat sätt än för guldgrävaren. I ett sådant perspektiv är sanningen inget evigt som människan kan söka och försöka återge på bästa sätt. Istället handlar det om att förvalta och kultivera vissa religiösa uppfattningar. Uppfattningar som inte är eviga eller oföränderliga, utan som måste vårdas och formas i varje tid för att bli verkliga. Ett felslut som guldgrävaren gör, enligt detta synsätt, är att anamma en syn på sanning som är hämtad från naturvetenskapen, dvs. en realistisk syn på sanning som bygger på empiri. «En ängslan att stöta sig med sanningen så som den fungerade inom naturvetenskapen för ett halvt sekel sedan tycks besjåla många teologer», som en av skribenterna uttrycker det. Istället handlar det om att poesin, i trosbekännelse, Bibel och tradition, uttrycker en

¹⁸ Se Anne-Louise Eriksson, *Kvinnor talar om Jesus: en bok om feministisk kristologisk praxis*. Nora: Nya Doxa, 1999.

¹⁹ Se t.ex. Anders Arborelius och Sten-Gunnar Hedin «Jesus är mer än en myt», *Brännpunkt, Svenska Dagbladet*, 2003-01-28. Caroline Krook, «Ingen människa kan äga sanningen», *Replik, Svenska Dagbladet*, 2003-02-06. Anders Piltz, «Kvar står dårskapen», *Brännpunkt, Svenska Dagbladet*, 2003-02-05.

annan typ av sanning där formens skönhet hänger samman med sanningen. Form och innehåll ses här som sammanlänkande och inbördes beroende av varandra. En poetisk text, en bibeltext eller någon annan, ger då uttryck för något meningsfullt och sant om livet eller den personliga tron.

En annan viktigt aspekt som aktualiseras i detta perspektiv är bilden av poesin som en möjlighet till livstydning, en möjlighet som annars undflyr språket. Konst och litteratur framhålls som vägar att ge uttryck för människolivets tvevdigheter. Dessa uttryckssätt förmår ibland till och med bättre att gestalta livet än vad den traditionella teologin gör. Konsten sägs återföra teologin till verkligheten, till kontexten och till de faktiska situationerna i människors liv. Poesin blir på så sätt den form som förmår återvinna meningen i de religiösa texterna. Här blir det tydligt att människan, livet och Gud ses som något essentiellt mer och radikalt annorlunda. Poesin förmår således gestalta något avgörande i livet, något som förblir osynligt i ett renodlat rationellt eller empiriskt perspektiv.

I detta perspektiv blir guldgravarens sanningssökande inte aktuellt. Det handlar istället om att försöka förstå textens inneboende mening, tilltalet i en människas livssituation. En av skribenterna som är starkt influerade av en sådan narrativ teologi uttrycker det som att: «Konsten är verkligare än verkligheten. Verkligheten måste gestaltas och berättas för att bli «sann»». För denna person utgör tron en tillitsrelation där vissa poetiska texter, bibeltexter, skönlitteratur och inte minst de så kallade litterära klassikerna, kan rymma ett existentiellt tilltal rakt in i människans livssituation. I förhållande till diskussionen om tro och vetande är detta trädgårdsmästarperspektiv rimligtvis förenligt med grupp fyra. Poetiska uttryck och berättelser blir bara ytterligare ett sätt att tala om det komplexa livet, att tala om människan och hennes relation till Gud. Ett tal som inte står i motsättning till eller exkluderas av annan vetenskap, utan som istället förmår överlappa denna vetenskap i försöken att gestalta det gudomliga mysteriet.

Både för dem där gränsen mellan tro och vetande luckrats upp och för dessa jag här kallat trädgårdsmästare gör sig den postmoderna

vetenskaps- och kultursituationen gällande. Man kan således se att det här, i högre eller lägre grad, finns en medvetenhet om språkets och kunskapens beroende av kontexten. Ett empiriskt material av det slag jag här analyserar tillåter dock inte speciellt långtgående filosofisk analys när det gäller denna fråga. Man kan inte pressa ur det distinktioner som inte aktualiserats av debatten. Men trots det menar jag att man kan se en spänning mellan ett modernt och ett postmodernt sätt att uppfatta språk, kunskap och, i viss mån, vetenskap i materialet. Det finns med andra ord ett antal insändare som tycks ifrågasätta det moderna hoppet om att trots allt finna en objektiv utsiktspunkt och ett neutralt språk som kan beskriva verkligheten. Och det finns också de som helt verkar ha övergivit detta hopp och förstår teologin som en diskurs bland andra, en diskurs som försöker säga något kontingent om världen och om Gud.²⁰

Bibeltolkning, historia och symbolik

Några insändare avfärdar hela Bibeln som ovetenskaplig. Man menar kort och gott att bara för att bibeltexterna är mer eller mindre apologetiska kan de inte innehålla vetenskapligt acceptabla fakta om historiska händelser. Bland insändarna finns vidare de som säger sig läsa bibeltexterna rakt av, som historiska faktadokument som berättar vad som egentligen hände. Jungfrufödelsen och andra mirakler sägs vara fakta om verkligheten, fakta som befriar. Samtidigt förnekas varje försök att tolka dem som poetiska beskrivningar som överskrider den bokstavliga betydelsen. Men givetvis finner man också skribenter som vill tillämpa vetenskapliga metoder, historiskt kritiska och hermeneutiska, i mötet med bibeltexterna.

Sammantaget är det dock mitt intryck att många av skribenterna saknar grundläggande kunskaper om Bibeln och dess komplexa tolkningsproblem. Mest förvånade är att flera skribenter helt tycks utgå från ett strikt positivistisk

²⁰ För en diskussion om postmodernitet och dess betydelse för teologin se t.ex. Jayne Svenungssons avhandling *Guds återkomst. En studie av gudsbegreppet inom postmodern filosofi*. Logos/Pathos, nr 3. Glänta Produktion, 2004.

vetenskapsideal, ett ideal som idag också övergivits av naturvetenskapen. Det är med andra ord tydligt i många av inläggen att en renodlad realistisk verklighetsuppfattning får genomslagskraft i mötet med bibeltexterna. Ett skäl till att bibelvetenskapliga och hermeneutiska resonemang saknas i insändarna är rimligtvis att många av skribenterna saknar teologisk skolning. Ett annat skäl till detta är troligtvis det faktum att också de publicerade artiklarna som diskuterade bibeltexter gjorde det relativt svepande och generaliserande.

I de publicerade artiklarna kunde man förledas att tro att många debattörer bedömde alla bibeltexter på samma sätt, dvs. antingen som att de är uttryck för historiska fakta eller att de är att betrakta som poesi och då enbart skall tolkas symboliskt. Detta intryck är troligtvis en effekt av att tidningsdebatter lever av polemik och inte av nyanserade och resonerande framställningar. För, som Anders Ekenberg framhåller i en tidig reflektion över debatten i tidskriften *Signum*, de flesta kyrkoledare och debattörer är förmodligen eniga om att texterna i Bibeln är av olika karaktär. Vissa texter skall i första hand uppfattas som historiska berättelser om vad som hände medan andra primärt har en annan innebörd. En del av det material som i första hand bör förstås symboliskt eller poetisk kan därutöver ha en förankring i historien, utan att det kanske går att avgöra vilken. På motsvarande sätt kan de texter som kan uppfattas som konkreta återgivningningar samtidigt rymma symboliska betydelse.²¹

En av skribenterna kan tolkas som att han ger uttryck för en sådan mer sammansatt och nyanserad position. Han framhåller att Jesus handlande i Bibeln har etisk betydelse för att han verkligen gjorde det som sägs om honom. Vidare kopplar denne man samman mystiken med de historiska skeendena. Om inte den kristna mystiken är förankrad i konkreta och kroppsliga historiska händelser riskerar mystiken bli gnostisk. Inte bara denna man utan även andra skribenter försöker koppla samman historiska skeenden med symboliska eller poetiska tolkningar.

Enligt gängse uppfattningar är det viktigt att inte göra skillnaden mellan historiska beskrivningar och poetiska eller symboliska tolkningar allför stor. Åtskillnaden mellan beskrivning och tolkning är snarare fiktiv, eller riskerar åtminstone att skapa en falsk uppdelning mellan fakta och värdering. Både de texter som kan tänkas bygga på historiska skeenden, som vanligen också uppfattas så, och de texter som främst brukar ses som symboliska eller poetiska, är selektiva återgivningningar och tolkningar av något som skett, av något som några människor upplevt och tolkat. Denna viktiga tolkningsanalys lyser dock med sin frånvaro i både tidningsartiklar och insändarmaterial.

Det är dock tydligt att man i det insända materialet söker efter nya sätt att tala om Gud. Jesus sätt att tala i liknelse och bilder lyfts då fram som en modell. Sökandet efter ett poetiskt språk handlar då främst om att finna uttryckssätt som fungerar i dagens samhälle, sätt att tala om Gud som människor kan förstå och som förmår gestalta deras livssituation. Natanel och Elsa Beskow nämns bland annat som exempel på personer som tidigare har haft samma strävan. Både Elsa och Natanael Beskow sökte nya bilder för det gudomliga. Elsas kamp med kristendomens bilder var kanske än mer djupgående än hennes mans. Bland annat var treenighetsläran en stötesten för henne. Att Gud var en enda var mycket viktigt för Elsa och Jesus kunde då inte heller ses som Gud utan var istället som den som pekar på Gud. Hon skriver i ett brev till Natanael «Det är som om jag behövde ett annat tungomål för att tala om Gud, min tunga stapplar då jag talar om Honom som jag är för liten att annat än ana — och älska». Hos makarna Beskow finner också flera skribenter stöd när de vill lyfta fram en annan tolkning av jungfrufödelsen. För dem är det inte viktigt om jungfrufödelsen, som ett mirakel, har hänt eller inte. Jesus kan mycket väl vara Josefs biologiske son. Det förändrar inget i tron på Jesus. Istället poängteras att varje födelse är ett heligt mysterium. Ett heligt skeende som inte förminskar Jesus födelse, utan som istället låter oss se det fantastiska i varje födelse.²²

²¹ Anders Ekenberg, «Bibeln och trosbekännelsen - två synpunkter på Jesusdebatten.» *Signum*, nr 3 årg. 29, 2003.

²² För en utveckling av denna position inom svensk teologi se Cristina Grenholm, *Barmhärtig och sårbar. En bok om kristen tro på Jesus*. Stockholm: Verbum, 1999.

Dogmer som kyrkans fundament

Frågan om grunden för kristen tro aktualiseras av flera skribenter, inte minst i relation till jungfrufödelsen. Man resonerar ungefär på följande sätt: Jesus måste vara född av en jungfru, det vill säga han måste ha kommit till genom ett mirakel för att han skall kunna vara Guds son. Konsekvensen av att man ifrågasätter att Jesus enbart skulle ha en himmelsk far blir ett ifrågasättande av själva fundamentet till kyrkan. Att grunden för de kristna kyrkorna är Jesus Kristus är i sig relativt oproblematiskt. Frågan här är vilka aspekter av Jesus som är nödvändiga för att han också skall betraktas som Kristus, och därmed som hörnstenen i kyrkobygget.

Ett annat argument för att hålla fast vid traditionella dogmer och symbola är att de är framprungna under en lång och mödosam process inom kyrkan. De kan därför, framförs det, sägas stå över enskilda kyrkoföreträdares tro. Trosbekännelsens ibland obegripliga formuleringar bemöts dock på flera olika sätt. Man kan sluta försöka förstå och bara förundras eller se dem som en riktningvisare och inspiration för det andliga livet. Som författarna till boken *Ljus av ljus* uttrycker det: trosbekännelsen blir då inget man tror på utan något man tror med.²³ Men samtidigt går det inte att komma ifrån att många skribenter upprörs över att ärkebiskopen, som de uttrycker det, inte instämmer i kyrkans bekännelse. Det finns således en spänning här mellan de som vill tolka dogmer och symbola bokstavigt och konkret, och de som vill se dem som tecken eller symboler som pekar bortom sig själva mot en större och ogripbar gudomlig sfär. En spänning som jag redan påtalat och som går igenom hela materialet.

Men i en tid då alltmer relativiseras och pluralismen ökar är det dock inte förvånande att många människor söker fast mark, en trygg grund för tron och livet att vila mot. Man hyllar som Ola Sigurdson påtalar i sin artikel i *SvD* en modern dröm om entydighet och absolut auktoritet.²⁴ Det framstår då för vissa besvärande och

kanske till och med ångestfullt att «var och en kan bli salig på sin tro». Den enda dogmen som då tycks finnas kvar är tanken på att det inte finns några färdiga svar. Vår tids enda dogm blir just den att det inte finns några oföränderliga dogmer och fundament. En hållning som i sig är motsägelsefull. För den som verkligen vill framhålla en närmast postmodern syn på kunskap, bör samma osäkerhet och föränderlighet som sägs råda inom teologin också gälla den egna utgångspunkten. Jag återkommer i slutet av artikeln till denna spänning mellan att å ena sidan kunna säga något substantiellt i lärofrågor och å andra sidan vilja vara öppen för troslärans föränderlighet.

Det skall också sägas att det finns skribenter för vilka frågan om fundament eller grundläggande dogmer inte alls är speciellt brännande. Exempelvis finns det förslag på att vidga fundamenten för kristen tro på ett radikalt sätt och använda andra stora tänkare som exempelvis Immanuel Kant, Fjodor Dostojevskij och Karl Marx. Tanken är här att dessa tänkare har haft en särskild förståelse för kristendomen, en förståelse som många saknar idag. Här lämnar man således tanken på en särskild uppenbarelse i Bibel (och fortsatt i kyrklig tradition), och ser uppenbarelsen som allmän och pågående också hos exempelvis personer som vanligtvis uppfattas stå utanför den kristna traditionen.

Biskopen som kyrkans företrädare

I flera tidningsinlägg och i många insändare oroas man över ärkebiskopens utsagor och som man uppfattar det, ifrågasättande av grunderna för kristen tro. Sammantaget är det K.G. Hammars inlägg som får flest kommentarer bland insändarna, och det är både ris och ros. På Brännpunkt i *SvD* publicerades fler positiva än negativa artiklar om ärkebiskopens teologi. Många aktiva inom svenska kyrkan uttryckte emellertid sina farhågor och sin misstro mot ärkebiskopen i de inlägg som inte publicerades. En av de få som blev publicerad var prästen Anna Sophia Bonde.²⁵

²³ Ola Sigurdson m.fl., *Ljus av ljus. Läsning av en kristen bekännelse*. Stockholm: Verbum, 1998.

²⁴ Ola Sigurdson, «Förståelse kräver bildning och fantasi», Replik, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-19.

²⁵ Anna Sophia Bonde, «Hammar rövar hoppet från kyrkfolket», Inlägg, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-08.

Några präster i Svenska kyrkan skriver i ett gemensamt inlägg: «Vi tror det evangelierna berättar om, inklusive mirakler, uppståndelsen och försoning.» Vidare uppfattar de det som att K.G. Hammar vänder ryggen åt dem som tror på detta sätt. Man menar att ärkebiskopen inte står för centrala delarna i de kristna trossatserna, som uttrycks i trosbekännelserna och som ligger till grund för kyrkan, och han kan därför inte fungera som ledare för Svenska kyrkan. Samtidigt ger många av dessa skribenter sitt bifall till duon Arborelius/Hedin. Som en man uttrycker det: «Pris ske Gud för att mina trossyskon i andra samfund står upp för det som saknas i Svenska kyrkans ledning».

Återigen ekar frågan om grunder för tron, en längtan efter något att hålla sig till. Här finns en personlig sida där man är rädd att förlora hoppet om den egna frälsningen och om evigt liv, men också en omsorg om andra människor, ett själavårdande perspektiv. Man oroar sig för hur församlingsbor uppfattar det när gamla dogmer inte längre tycks vara giltiga, och berättar också att man har mött denna oro bland människor i församlingarna.

Det skall dock inte förnekas att också Anders Arborelius och Sten-Gunnar Hedin kritiserar i de opublicerade bidragen. Bland annat är det flera katoliker som påpekar att kritiska katolska röster varit relativt tysta i debatten. Men, skriver en man, de finns många kritiker bland katolikerna. «Arborelius agerade på eget bevåg!» och skall inte uppfattas som att han ger uttryck för katolska kyrkans teologi.²⁶

Från både svenskkyrkligt och katolskt håll förekommer således kritik av respektive biskop. Kritik som handlar om i vilken mån och på vilket sätt en person som innehar ett ämbete kan uttrycka en personlig trosreflektion skild från detta ämbete. Det framstår tydligt att den person som är kyrkans officiella företrädare av många förväntas ge uttryck för sin kyrkas tro och inte sin personliga. Kanske är denna spänning mellan den personliga tron hos en biskop och ämbetes funktion speciellt tydlig i vår individualistiska tid. Även en person som är vigd för ett ämbete,

som har till uppgift att företräda en kyrka, förväntas av vissa kyrkomedlemmar att uttrycka sin personliga tro. Detta personliga vittnesbörd kommer med nödvändighet att komma i konflikt med trosuppfattningar hos många andra medlemmar. Samtidigt är det rimligtvis så i en luthersk kyrka, att oavsett vilken position ärkebiskopen intar teologiskt, och oavsett om den beskrivs som hans personliga eller som kyrkans allmänna linje (vad det nu är), kommer hans uttalande att komma i konflikt med konkurrerande trosuppfattningar.

Enhet och ekumenik

Ett tema som inte var speciellt synligt i tidningsdebatten var ekumenik och enhet mellan olika kristna kyrkor och samfund. Gunnel Vallquist måste dock här nämnas som ett undantag.²⁷ Hennes debattinlägg i *SvD* behandlar framför allt ekumeniken och mötet mellan olika kristna grupper och individer. Det är kanske inte speciellt underligt att frågan om enhet och samarbete mellan kyrkor och samfund är frånvarande i tidningsdebatten eftersom debatter lever av konflikt och oliktänkande.

Frågan om enhet mellan kyrkor och samfund och mellan enskilda kristna var dock ett framträdande tema bland insändarna och flera olika synpunkter framförs. Flera skribenter framhåller att det är en kristen dygd att inte bedöma eller fördöma någon annan, inte heller någon annans tro. Istället bör den kristne träda fram och vittna om sin tro utan att döma andra. Vidare framhålls att det ter sig märkligt att vara så tvärsäker i trosfrågor som flera av debattörerna är i tidningsartiklarna. Tron rör sig på osäker mark och är därför med nödvändighet provisorisk och prövande. Det är därför snarare nödvändigt och att betrakta som en tillgång att kristen tro tolkas på många olika sätt. Mångfalden i trostolkningen behövs, framhåller flera skribeter, både för att människor är olika och tar till sig tron på olika sätt, och för

²⁷ Werner Jeanrond kommenterar också ekumeniken och frågar sig vilken ekumenisk innebörd debatten kommer att få, speciellt med hänsyftning på Hedins och Arborelius inlägg. Se artikeln «Ett teologiskt hafsverk», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-26.

²⁶ Jfr också Werner G. Jeanrond, «Ett teologiskt hafsverk», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-26.

att många skilda bilder behövs för att fånga något av det gudomliga mysteriet. Gunnel Vallquist formulerade det på följande pregnanta sätt:

Vi borde utan panik och utan självsäkerhet, i medvetande om att mysteriet aldrig kan uttömmas i ord, kunna lyssna till varandras ärliga sökande och trevande språk, och inte döma utan överlåta den saken åt vår Herre.²⁸

I flera insändare framhålls också att ekumeniken tar skada av debatten. SvDs upplägg och debattens polemiska karaktär sägs undergräva samförstånd och sökandet efter samarbete mellan de kristna kyrkorna och samfundet. Istället har debatten skapat splittring mellan kyrkor och samfund. Detta är dock inte en nödvändig konsekvens av tydlighet i trosfrågor. Utan en tydlig egen identitet kan vare sig kyrkor och samfund eller enskilda människor mötas och samarbeta. Tydlighet behöver inte innebära brist på respekt för den andres tro eller uppfattningar.

Det finns också de som ihärdigt pläderar för universalism, för att vi successivt bör gå mot en enda tro eller för att all religion är uttryck för samma gudomliga verklighet. Att överge en enskild religions tolkningsföreträdare till förmån för universalism och öppenhet för andra religioner, ses i ett sådant perspektiv som en nödvändig utveckling i en postmodern tid. Samma anda återfinns hos dem som vill se både K.G. Hammars teologi och Arborelius/Hedins manifest som olika uttryck för samma kristna tro. Man ser det som att Hammar respektive Arborelius/Hedin uttrycker delvis olika aspekter av kristen tro. Hammar tänks främst ge uttryck för en levande personlig gudsrelationen medan Arborelius/Hedin ses som uttolkare av läran och Bibeln. Även om detta inte är en hållbar uppdelning, bland annat för att lära och personlig fromhet rimligtvis bör hänga samman, visas här ändå prov på viljan att söka enhet och samförstånd.

Vad denna debatt i SvD och de många insändarna vittnar om är att det finns en vilja och ett engagemang för att samtala om kristen tro. Min förhoppning är att denna spirande debattvilja och öppenhet för trosfrågor inte skall kvävas i sin

linda. För att det skall förhindras måste också oliktankare av skilda slag få utrymme i debatten. En av insändarna efterfrågar en större öppenhet i Svenska kyrkan. Han skriver: «Svenska kyrkan har under senaste årtiondena dominerats av ett ledarskikt, som inte enbart har en liberalprotestantisk uppfattning, utan också tycks mena att den är den enda giltiga inom kyrkan».

I detta perspektiv är det viktigt, menar jag, att framhålla att enhet inte behöver innebära enighet. Så är ju inte heller fallet i ekumeniska sammanhang. Istället är det snarare så att tydligheten och särarten hos teologer av facket, företrädare för kyrkor och samfund eller andra kristna människor kan fungera kreativt och utvecklande då man kan mötas i dialog. Om enhet är liktydig med enighet blir den inte bara omöjlig att uppnå, utan vad värre är, en sådan bild av kyrkans enhet skulle också motverka en levande teologisk debatt. Det finns en besvärande tendens i svensk debatt, och då menar jag inte enbart kyrklig sådan, att desarmera avvikande meningar och försöka upprätthålla en enhetlig politisk korrekt diskurs. Det skulle vara vitaliserande om fler oliktankare fick rum och en verklig dialog kunde vara möjlig, i svensk debatt i allmänhet och i teologiska frågor i synnerhet. Kyrkor och samfund måste kunna leva med flera olika inbördes motsatta uppfattningar. Både när det gäller det publicerade materialet och bland insändarna kunde man ha önskat en större spännvidd när det gäller teologisk position och samfundstillhörighet, men också när det gäller kön och ålder. Bland insändarna var framför allt kyrktrogna män representerade, oftast troligtvis något äldre av att döma av handstil, yrke och ordval. Kvinnorna var i minoritet, så också bland de publicerade artiklarna. Yngre personer inom och utanför kyrkorna hördes inte heller speciellt frekvent i debatten.

En debatt om teologiska frågor?

En typ av insändare saknades dock helt bland det publicerade materialet och det är de personliga vittnesbörden. Men bland de opublicerade insändarna återfinns många engagerade berättelser om betydelsen av kristen tro för det personliga livet. Dessa vittnesbörd ackompanjeras ibland av dikter och bilder, av texter ur Bibeln

²⁸ Gunnel Vallquist, «Renläriga jagar kättare», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-28.

eller andra skrifter. Det finns med andra ord en hel del material om teologins konkreta betydelse för mänskligt liv i det insända materialet. Denna typ av texter kanske inte i första hand hör hemma i en dagstidning som *SvD*, i alla fall är vi mycket ovana vid att se denna typ av uttryck där.

Det faktum att man i artiklarna inte talar om trons betydelse, eller utvecklar de olika positionernas teologiska innebörd, är något som Jayne Svenungsson uppmärksammar i sin artikel i detta nummer. Några av debattartiklarna i *SvD* påtalar också denna problematik, bland annat påpekar Werner Jeanrond att debatten kom att handla om för eller emot biskopsuttalanden istället för att rannsaka den egna tron.²⁹ Det publicerade materialet kan i huvudsak sägas handla om fundamentalteologiska frågor, framför allt om teologins legitimitet i en (sen)modern tid: om teologins grunder, språk och relevans. Kanske är detta inte så konstigt. När man nu åter efter många års tystnad kan tala om kristen tro i svensk dagspress börjar man där man slutade senast, det vill säga i tro och vetande diskussionen från 1950-talet och med att på nytt försöka göra teologiska frågor legitima.³⁰ Frågan är om man måste göra denna återkoppling och återgång. Finns det inte utrymme för andra (mer substantiella) teologiska spörsmål i en tid som skiljer sig på så många sätt från 1950-talet?³¹ Frågan om under, exempelvis om Jesus kunde gå på vattnet, är en typiskt modern fråga som under årtal har avhandlats utifrån motsvarande moderna positivistiskt inspirerade vetenskaps-syn. Idag är kanske inte den brännande frågan om Jesus kunde gå på vattnet, utan istället vad poängen är med denna berättelse. För att finna en utläggning av det får man gå till någon annan tidning eller skrift än *SvD*.³²

²⁹ Werner G. Jeanrond, «Ett teologiskt hafsverk», Brännpunkt, *Svenska Dagbladet*, 2003-02-26.

³⁰ Det är också intressant att fråga sig om debatten egentligen innehåller något radikalt annorlunda än tro och vetande debatten gjorde på 1950-talet, och om den skiljer sig från andra liknande debatter som föregått denna.

³¹ Jfr Mattias Martinson, «Hedenius och teologerna som fattade mod» i *Svensk Kyrkotidning* nr 51 (2002).

³² Läs exempelvis Ylva Eggehorns text «Mellan vanmakt och magi», i *Pilgrim*, nr 4, årg. 10 (2003)

Visserligen har den här debatten en speciell startpunkt som färgar dess innehåll. Den startar i den reaktion på K.G. Hammars teologi som Anders Arborelius och Sten-Gunnar Hedin levererar. Men denna startpunkt som främst innehöll frågor om synen på under och andra kristna dogmer, hade kunnat vara utgångspunkt för en helt annan debatt. En debatt som kunde ha handlat om vad den kristna tron betyder i det faktiska liv människor lever tillsammans. Nu blev det inte så. Istället har debatten handlar om att ta ställning för och emot två grovt tecknade teologiska positioner, representerade av å ena sidan Hammer och å andra sidan Arborelius/Hedin. Två positioner som förgrovas och förenklas i en tidningsdebatt, och som säkert döljer både likheter dem emellan och en djupare problematisering av deras teologiska hållningar.

Ett sätt att beskriva vad debatten handlar om och vad som saknats kan vara att tala om *hur* man tror och *vad* man tror. Det debatten framför allt berört är frågan om vad man tror, innehållet i tron och med vilka ord man tror. Hur man tror, sätter man tror på, och vilken betydelse det får har inte avhandlas i samma utsträckning. Sättet att tro, hur man tror, bör dock inte helt särskiljas från vad man tror. I praktiken hänger dessa båda sidor i hög grad samman. Men uppdelningen kan vara en hjälp att synliggöra en aspekt av debatten och i sättet att göra teologi. Ett sätt att beskriva det är att säga att det finns ett sätt att bedriva teologi där läran framställs som den redan erkända som skall fasthållas, och ett annat sätt där läran konstrueras med en tendens att bevara rörligheten i läroinnehållet och skapa rum för andra uppfattningar.³³ Poängen här är att det inte är själva läroinnehållet som är avgörande för om hur en lära skall bedömas, utan det handlar istället om sättet att bedriva teologi på. I ett sådant synsätt, som bland annat återfinns hos Friedrich Schleiermacher, finns det två felaktiga sätt att bedriva teologi på. För det första kan man hålla fast lärosatser eller dogmer som inte längre har någon

³³ Detta och det kommande resonemanget är inspirerat av en föreläsning av professorn i systematisk teologi i Köpenhamn Theodor Jörgensen på Nordisk systematikerkonferens i Oslo i januari 2004. Han utvecklar här bl.a. Friedrich Schleiermachers syn på ortodoxi och heterodoxi.

betydelse för kyrkans förnyelse och som faller utanför den kristna trons sammanhang, för att den inte längre förmår öva inflytande på andra delar av läran. Om man överför detta resonemang på den aktuella debatten om kristen tro kan man se tendenser, i de publicerade artiklarna liksom i det insända materialet, att presentera lärosatser som de sedan länge fastlagda och som de som därför fortsättningsvis skall gälla. Men inte bara en sådan ortodox position bör kritiseras. För det andra kan en alltför stor öppenhet och otydlighet vara lika problematisk för tros läran. Den som avstår från att tala om lärofrågor som är välförankrade i den kyrkliga teologiska diskussionen och som har betydelse för att skapa en sammanhängande teologi har också svikit sitt uppdrag som teolog. Också denna tendens är tydlig i debatten som jag redan påtalat.

Det är med andra ord problematiskt och ofruktamt för teologi såväl i kyrka som i akademi att på ett ensidigt sätt verka för förnyelse, men också att enbart heliggöra det gamla. I detta ligger risken att den som vill förnyelse och är alltför öppen riskerar att avvisa den mest sakliga och berättigade lärostandpunkt. På motsvarande sätt riskerar den som endast vill bevara det gamla och erkända vägra att ta till sig förnyelse och förändring och istället avvisa det nya som villolär om ödelägger kristen tro. Lite tillspetsat kan man kanske säga att kyrkans rymd och öppenhet inte kan var hur stor som helst,

men man kan inte heller envist upprepa dogmerna utan att utlägga dem och göra dem relevanta i samtiden. I akademien kan man inte säga att det senare har varit något problem. För den akademiska teologin handlar det snarare om att sätta ner fötterna, om än provisoriskt, och börja göra teologi i en ny vetenskaplig situation. Akademisk teologi och kanske också kyrklig har lidit under tro och vetande-debattens ok. Men idag finns det andra förutsättningar för teologiskt arbete jämfört med de moderna utgångspunkter som satte agendan på 1950-talet. Samtidigt är det viktigt för akademien att ta människors teologiska frågor på allvar och inte allför snabbt avfärda dem som otidsenliga eller ointressanta. Teologin står på detta sätt inför en dubbel utmaning att å ena sidan möta människor där de står, och att å andra sidan på allvar ta sig an den utmaning ett postmodernt tänkande medför för vetenskapen. Det senare kan innebära en intressant förnyelse av det teologiska arbetet. Tyvärr är inte debatten i *Svenska Dagbladet* ett bra exempel på teologiskt nytänkande, men den är i alla fall ett tecken på att teologiska frågor återigen är rumsrena i svensk kulturdebatt.³⁴

³⁴ Jfr Ola Sigurdson, *Världen är en främmande plats: Essäer om religionens återkomst*. Örebro: Cordia, 2003.

Summary

This article summarizes and analyses some of the unpublished material that was sent to *Svenska Dagbladet* during the intense debate about Jesus in the newspaper in the beginning of 2003. The most outstanding theme in this material was a discussion about faith and knowledge. Other topics that were brought up both in the unpublished material and in the published articles were how one should interpret the narratives in the Bible, and the more profound question of the nature of religious language. The unpublished material though contained some themes that was lacking in the published material; the search for unity among Christians together with personal testimonies and interpretations of the meaning of Christian faith in everyday life. In the article I argue that the debate, both in the published and unpublished articles, primarily shows an interest in *what* one believes but does not focus on *how* the belief is embraced. The article concludes that even though fresh theological ideas do not characterise the debate, it is a sign of public acceptance of theological issues.